

УДК 061.1:015](477-25)(091)

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України,
професор

Книжковій палаті України — 95 років, що далі?

Невпинно плине час. 24 січня 2014 року виповнюється 95 років з дня офіційного утворення Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова". Осягаючи історію цієї неординарної установи, можна виділити сім періодів її становлення і розвитку.

1. Період зародження (1917—1922)

Після революційних подій 1917 року українська інтелігенція намагалася творити інфраструктуру незалежної Української держави, де чільне місце приділялося Книжковій палаті, призначенням якої є реєстрація всіх документів, опублікованих на території держави, шляхом видання чи депонування у бібліографічних посібниках, а також зберігання друкованої продукції.

Процес організації Книжкової палати, досить складний і напружений, проходив у роки, коли зміна влади відбувалася кілька разів (Центральна влада, Гетьманство, Директорія, уряд Денікіна, Тимчасовий робітничо-селянський уряд, Раднарком, Всеукраїнським). У цей нелегкий час створення центру національної бібліографії України стало одним із важливих завдань для української інтелігенції.

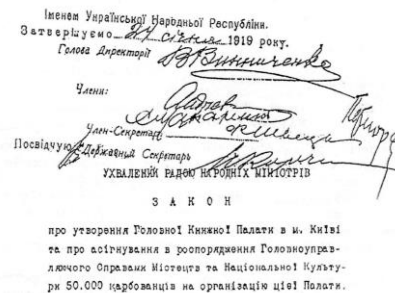
Після революції 1917 року були створені комісаріати у справах друку, які займалися пошуком нових форм збирання обов'язкового примірника. На початку 1918 року комісаріати у справах друку ліквідували, а збирання та реєстрацію видань, у тому числі й українських, було покладено на Книжкову палату в Петрограді, засновану Тимчасовим урядом у травні 1917 року.

За часів Центральної Ради Міністром освіти було подано до Ради Народних Міністрів законопроект про обов'язкове надсилання від друкарень примірників усіх видань. Встановити точний термін появи цього документа немає можливості, оскільки на доповідній записці міністра народної освіти відсутня дата. Це десь кінець 1917 року — початок 1918 року. Проте через політичні події закон про обов'язковий примірник не вдалося впровадити в життя.

Коли 30 квітня 1918 року відбулась зміна влади і наставили часи Гетьманства, новий закон про обов'язковий примірник, який мав набрати чинності з 1 липня 1918 року, опублікували. Цей закон мав виключно цензурне значення, тому що Управління у справах друку знаходилося у складі Міністерства внутрішніх справ.

З приходом у грудні 1918 року до влади Директорії Законом, ухваленим Радою Народних Міністрів і затвердженим Головою Директорії В. Винниченком 24 січня 1919 року, утворено Головну Книжну Палату в м. Києві "...для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її

систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями...". А 26 січня 1919 року затверджено закон "...про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань...".

1. Для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями засновується в м. Києві Головна Книжна Палата.
2. Асигнувати з коштів Державної Скарбниці 50,000 карб. /в'їх-дослєт тислєч карбонанціа/ в розпорядження Головноуправляющего Спрєвєли Мистєцтєв та Національної Культурє на початкові видєтєки, зв'язані з організацієв Головної Книжної Палати.

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ

МІНІСТЕР НАРОДНОЇ ОСВІТИ

На початку лютого 1919 року в Києві утворився Тимчасовий робітничо-селянський уряд. Згідно з наказом Народного комісара освіти В. Затонського від 11 лютого 1919 року за № 4 "... усі асигнування і намічені видачі по Міністерству Народної Освіти, затверджені попереднім урядом, залишені в повній силі і підлягають виконанню...".

18 лютого в Головному Управлінні Мистецтва й Національної Культури було оголошено наказ комісара, в якому було запропоновано Бібліотечно-Архівному відділу управління приступити до формування Головної Книжної Палати, призначивши завідувачем усіма справами з її утворення Ю. Іванова-Меженка, ініціатора створення Книжної палати. На першому засіданні Ради Головної Книжної Палати 17 березня 1919 року Ю. Іванов-Меженко був обраний головою Палати, В. Кордт — головою Ради Палати, Ю. Ковалевський — секретарем.

Головна Книжна Палата за короткий час розгорнула роботу, збираючи та реєструючи "біжучу друкарську продукцію", а також документи за 1917—1918 роки, наслідки цієї праці планувалось відобразити в бюлетені установи.

Проте через півроку знову настала перерва у роботі Палати. Окупаційна армія генерала Денікіна наклала цензуру на українську книгу. Все майно Книжної палати та цінні збірки були запаковані. Проте співробітники Палати ходили до друкарень, якщо дозволяли обставини, і збирали друковану продукцію. У грудні 1919 року з новим приходом Радянської влади знову з'явилася можливість відновити роботу Головної Книжної Палати.

Згодом, у 1920 році, державним центром України став Харків. Через деякий час при Всеукраїнському державному видавництві було створено Центральний Бібліографічний відділ, і в березні 1921 року в Харкові оприлюднено нову постанову "Про обов'язкову реєстрацію та збереження зразків творів друку".

У 1922 році оприлюднено постанову Ради Народних Комісарів "Про організацію Української Книжкової Палати і про забезпечення головних книгозхованок всіма виданнями республіки". Відповідно до цього документа 27 червня 1922 року Центральний Бібліографічний відділ у Харкові реорганізовано в Українську Книжкову Палату при Державному видавництві УСРР (ДВУ). За радянських часів днем заснування Книжкової палати вважалось 27 червня 1922 року, оскільки Радянська влада не визнавала попередні органи влади. Проте історична справедливість була відновлена в 1990-ті роки.

2. Період формування структури і функцій Книжкової палати (1923—1941)

Книжкова палата, згідно з Постановою Раднаркому УСРР від 27 червня 1922 року, була формально підпорядкована ДВУ, фінансово — Народному Комісаріату Освіти (Наркомосу) УСРР. Їй довелося тимчасово перейти на виконання вужчих завдань, щоб закритись і згодом розширити межі діяльності. Головним з-поміж них залишалась поточна реєстраційна робота, чітко обмежена часом (з 1917 р.) і місцем (УСРР). З функцій Палати вилучили науково-дослідну і довідково-консультаційну роботу. Були змінені не тільки програма, а й її організаційна основа: з установи, у якої були представники при відділах Всевидаву, вона перетворилась на заклад, який не мав розгалуження; реєстраційна бібліографічна робота зосередилась в одному місці.

Період становлення державної бібліографічної реєстрації в Україні — це час пошуків її організаційних форм і методів роботи. У той період швидкому налагодженню і розгортанню діяльності Книжкової палати перешкоджало чимало труднощів: не вистачало кваліфікованих бібліографів; недостатній контроль за доставлянням обов'язкових примірників; відсутність власної поліграфічної бази, необхідного приміщення, брак коштів; не було методичних розроблень та робочих інструкцій з питань бібліографічного опрацювання друкованої продукції. У зв'язку з цим багато друкованої продукції не зареєстрували і вона зникла з обігу.

Згодом Українська книжкова палата виступила ініціатором реконструкції бібліографічної роботи в Радянському Союзі. У січні 1924 року її керівники надіслали до союзних республік листа, в якому йшлося: утворення самостійних республік означає, що всі культурні установи повинні бути цілком самостійними. Висловлювалось побажання, щоб кожна республіка організувала власну книжкову палату і координація роботи проводилась би у загальному порядку узгодження праці самостійних наукових установ. Намагання надати провідну роль якійсь одній із палат потрібно рішуче відкинути. У відповідь на це Українська книжкова палата одержала повідомлення від Наркомосів Білорусії та Грузії. Наркомос Білорусії повідомив, що він уже організував Кни-

жкову палату, а Наркомос Грузії писав, що роботу з її організації вже розпочали.

Таким чином, з ініціативи Української книжкової палати всесоюзна бібліографія стала на новий шлях розвитку. У подальшому були намагання збирати друковані видання різних частин України, що знаходились під владою Чехо-Словаччини (Закарпатська Україна), Польщі (Галичина, Волинь), Румунії (Буковина), а також у різних країнах Європи та Америки, де проживали українські емігранти. Отже, бібліографічна робота Книжкової палати вийшла за межі України.

Невдовзі на порядку денному Української книжкової палати постало питання забезпечення вітчизняних книгозховищ зарубіжною книгою. Виступ директора Палати М. Годкевича на Колегії Наркомосу УСРР висвітлив важливість організації книгообміну із закордоном, який був визнаний терміновим і необхідним. У плані Книжкової палати поряд із книгообміном з науковими установами приділялось багато уваги і книгообміну із зарубіжними українськими установами та організаціями. Зокрема, цьому значною мірою сприяли вже налагоджені зв'язки з українськими видавництвами в Канаді, США, Галичині. 23 листопада 1927 року ВУЦВК та РНК УСРР затвердили Положення про "Центральне Бюро книгообміну з закордоном при Українській Книжковій Палаті".

Поряд з удосконаленням бібліографії, опрацюванням видань формувалась структура Палати, впроваджувалась Міжнародна десятикова система бібліографічної класифікації, правила каталографії. Розроблялася система отримання обов'язкового примірника видань, структура і наповнення літописів, збереження друкованої продукції і, загалом, формувалась сама Книжкова палата України з її технологією опрацювання, зберігання і розповсюдження інформації про видавничу діяльність української держави.

У цей період відбулося становлення Книжкової палати як головної науково-бібліографічної та інформаційної установи України, центру національної бібліографії. В ній збирали і зберігали примірники усієї друкованої продукції, що виходила на терені України, і було започатковано видання державних покажчиків: "Літопис книг" (1924), "Літопис журнальних статей" (1936), "Літопис газетних статей" (1937), "Літопис образотворчих видань" (1937), "Літопис рецензій" (1936). Усі ці бібліографічні покажчики користувались великою популярністю не лише в Україні, а й за її межами були незамінними у повсякденній праці для науковців, працівників освіти і культури.

Розвиток державної бібліографії в Україні вимагав нових наукових досліджень і розробок, тому фахівці Палати розпочали дослідження у сфері методики каталогізації, методів анування книги, характеристики документів з точки зору соціального призначення та ін. Ці результати висвітлювались у "Літописі українського друку", виданнях зі статистики друку.

Згодом Українська книжкова палата поставила питання про важливість правильної організації бібліографічних процесів у ході виробництва, розповсюдження та користування виданнями друку. У зв'язку з цим було висунуто пропозицію про створення універсального карткового репертуару на вітчизняну книжкову продукцію, придатного для використання у різних закладах, які так чи інакше були причетні до бібліографічної справи (бібліотеках, книгарнях, редакційних відділах тощо). Головним вважалось досягнення стандартної форми, яка вмщувала б певну кількість бібліографічних реквізитів, розміщуючи їх таким чином (концентруючи і виділяючи основні з них), щоб ними могли користуватись найменш обізнані споживачі та щоб вони задовольняли, в першу чергу, потреби масових бібліотек. У картці передбачались такі частини, виділені в окремі абзаци: 1) автор; 2) внутрішня характеристика твору; 3) зовнішня характеристика твору; 4) анотація щодо змісту; 5) вказівки для

бібліотекаря щодо класифікації каталожного матеріалу (індекси, предметні рубрики та ін.). Випускати друковані каталожні картки Палата почала з 1 січня 1927 року. На книги, зареєстровані у "Літописі українського друку", випускалось майже чотири тисячі карток. Розповсюдження їх здійснювалось на повні комплекти карток самою Книжковою палатою за передплатою.

На шляху розвитку бібліографічної справи, як й інших видів суспільної діяльності, часто зустрічались хиби та крайнощі. Це закономірний результат пошуків та недостатньої опрацьованості деяких важливих питань. Можливо, саме боротьба різних точок зору допомогла дійти істини та знайти правильне вирішення назрілих проблем, у тому числі й щодо карткового репертуару, обсягу та повноти зареєстрованих матеріалів, бібліографічного опису видань та ін.

У тридцять років продовжились процеси реорганізації Палати, пошуки шляхів удосконалення її структури і функцій. Так, відповідно до Постанови Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УСРР від 6 липня 1934 року Палата отримала права і назву Бібліографічного інституту. Постановою Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УСРР від 27 червня 1938 року "Про перейменування Бібліографічного інституту і затвердження положення про Книжкову Палату УСРР" інститут перейменовано на Книжкову палату УСРР, і при ній утворено видавництво. Книжкова палата УСРР стала координаційним бібліографічним центром України.

Хоча становлення державної бібліографії проходило у складних умовах, у цей період було вирішено більшість проблем, і Книжкова палата стала єдиним центром державної реєстраційно-облікової бібліографії.

Проте удосконаленню бібліографічної діяльності перешкодила Друга світова війна.

3. Період окупації і відновлення функцій (1942—1989)

У період Великої Вітчизняної війни, коли фашистські окупанти тимчасово захопили Харків, Палату було евакуйовано у Башкирську АРСР. Згідно з Постановою Ради Народних Комісарів від 8 червня 1942 року № 142 установа відновила роботу в місті Уфа і була розміщена при евакуйованій з Києва Академії наук УСРР. До столиці Башкирії потрапили тільки генеральні алфавітні каталоги, фонди залишались у Харкові. Фашисти вивезли комплекти обов'язкових примірників газет, які після війни було повернено до Палати.

Коли Харків було визволено від гітлерівських загарбників, Постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 28 вересня 1943 року Народному Комісаріату Освіти УСРР дозволили поновити роботу Книжкової палати у Харкові, припинивши її діяльність в Уфі. Перед колективом Палати стояло важке завдання — заново упорядкувати господарство: архів, довідково-бібліографічну бібліотеку, каталоги, картотеки, інструктивний матеріал тощо. У 1944 році Палата повністю відновила свої основні реєстраційно-облікові функції.

Згодом, 24 січня 1945 року виходить Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У "Про поновлення видавничої діяльності Книжкової палати УСРР", що дало можливість відновити діяльність видавництва і друкарні при Книжковій палаті на засадах госпрозрахунку.

П'ятдесят років характерні постійними змінами структури та функцій міністерств і відомств, яким була підпорядкована Палата: з 1952 року — Комітету у справах культурно-освітніх закладів при Раді Міністрів УСРР, відповідно до Постанови Ради Міністрів УСРР від 8 травня 1953 року і наказу міністра культури УСРР від 25 травня 1953 року № 98 із 19 червня 1953 року — Головному управлінню у справах культурно-освітніх закладів Міністерства культури УСРР; Наказом Міністерства культури УСРР від 29 серпня 1954 року № 672 — Головному управлінню видавництва і

поліграфічної промисловості (Головвидав) Міністерства культури УСРР.

З 1960 року Головвидав було перейменовано в Головне управління видавництв, поліграфічної промисловості і книжкової торгівлі Міністерства культури УСРР. До 1964 року Книжкова палата УСРР перебувала у віданні Міністерства культури УСРР, а потім, згідно з Постановою Ради Міністрів УСРР від 7 лютого 1964 року № 135 і Державного комітету Ради Міністрів УСРР по пресі від 13 червня 1964 року, — Державного комітету Ради Міністрів УСРР по пресі.

У 1972 році Книжковій палаті у Харкові виповнилось 50 років. До цієї дати вийшов Указ Президії Верховної Ради Української УСРР "Про нагородження Книжкової палати УСРР Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української УСРР" — *За заслуги в розвитку науки і культури та в зв'язку з п'ятидесятиріччям з дня заснування...*

Виникнення книгодрукування в Україні на той час пов'язували з іменем першодрукаря Росії Івана Федорова. Стверджувалось, що перший російський друкар прибув до Львова, заснував там друкарню і в 1574 році видав книгу "Апостол". Ця дата і вважалася заснуванням українського книгодрукарства. У 1974 році виповнювалось 400 років українського друку. Державний комітет Ради Міністрів УСРР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі вийшов з пропозицією про присвоєння Книжковій палаті імені першодрукаря Івана Федорова. Рада Міністрів УСРР (постанова від 23 січня 1974 року) прийняла цю пропозицію.

У подальшому структура Книжкової палати, її функції та обсяг роботи майже не змінювались до 1989 року. Та колектив установи з певним нервовим напруженням чекав змін, що, безумовно, виникли б у зв'язку з перебудовою Книжкової палати у Київ, де закінчувалося будівництво нового приміщення, спеціально спроектованого до традиційних функцій центру державної бібліографії з урахуванням досягнень нових інформаційних технологій.

4. Період невизначеності (1989—1995)

Варто зауважити, 70 років Книжкова палата УСРР не мала власного приміщення для Державного архіву друку. Фонди були розміщені головним чином у підвалах житлових будинків Харкова, де умови їхнього зберігання не відповідали жодним нормативам, що призвело до значного пошкодження документів. І тільки в 1989 році, завдяки постійній увазі до долі Книжкової палати Володимира Щербицького — першого секретаря ЦК Компартії України, було побудовано нове приміщення.

Підготовка і спорудження нового приміщення Палати тривали 13 років. Ще в 1976 році Рада Міністрів УСРР прийняла рішення про будівництво. Довгий час тривало узгодження місця будівництва, проектні роботи, зведення будівель, і тільки в 1989 році Книжкова палата України отримала нове приміщення в Києві площею 10,5 тис. кв. м. Будівля складається з трьохповерхового наукового блоку для розміщення співробітників установи і дев'ятиповерхового книгозбирання, розрахованого на зберігання 15 млн. примірників.

Знову виникли певні ускладнення у зв'язку з переведенням установи до Києва. Книжкову палату об'єднали з видавництвом "Реклама" і перетворили на *Республіканське бібліографічно-видавниче об'єднання "Книжкова палата ім. І. Федорова"*, а з 1993 року на *Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України"*. Через різні причини ці назви установи зникло ім'я Івана Федорова, а державне фінансування припинилось. Крім того, висококваліфіковані фахівці залишились у Харкові і виникли значні труднощі, пов'язані з організацією функціонування Книжкової палати України в нових умовах.

У короткий термін потрібно було сформувати колектив Палати при величезному дефіциті професійних бібліог-

рафів, та ще й у період економічної кризи. Це позначилося на роботі Книжкової палати. Літописи нот, рецензії, образотворчих і періодичних видань України, всі ретроспективні покажчики, а також друковані ановані картки перестали друкувати.

5. Період реорганізації і формування нової інфраструктури (1996—2002)

У листопаді 1995 року мене було призначено генеральним директором *Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України"*. Для вирішення проблем державного фінансування наказом міністра у справах преси та інформації М. Онуфрійчука від 25 березня 1996 року об'єднання було реорганізовано у державну установу з назвою "Книжкова палата України", її основні функції як державної культурно-наукової установи згодом було визначено статтею 27 Закону України "Про видавничу справу", прийнятого Верховною Радою України 5 червня 1997 року.

Протягом 1996—2001 років з Харкова до Києва було перевезено всі книги, газети й аркушеву продукцію і об'єднано фонд Державного архіву друку. Відновлено друкування усіх літописів і започатковано видання нових літописів і довідників, які раніше випускала Всесоюзна книжкова палата у Москві. У серпні 1996 року вийшов перший номер щомісячного періодичного журналу "Вісник Книжкової палати".

У цей період Палата розпочала поступовий перехід на нові інформаційні технології. За сприяння Міжнародного фонду "Відродження", у рамках проекту "Централізована каталогізація", було створено локальну комп'ютерну мережу і здійснено перехід на нові технології опрацювання обов'язкових примірників, формування бібліографічних покажчиків і відповідних баз даних.

Важливим завданням Палати у процесі освоєння нових інформаційних технологій стало застосування класифікаційних систем для чіткої організації довідково-інформаційних фондів і використання засобів пошуку релевантної інформації.

Історія класифікаційних систем в Україні тісно пов'язана з їх історією в Росії, а потім у Радянському Союзі. Усі класифікаційні системи, які використовувалися в Україні, були видані російською мовою, доповнювалися і змінювалися відповідно до ідеології радянської держави.

З метою впровадження системи Універсальної десятикової класифікації (УДК) державною мовою у 1997 році Книжковою палатою було розроблено проект "Класифікаційна система України", що передбачав створення еталону таблиць УДК українською мовою, видання їх традиційним способом у вигляді книг та в електронній формі на CD-ROM. У стислі строки (за два роки) підписано угоду і придбано ліцензію в Консорціуму УДК на видання українською мовою Міжнародного еталону УДК, а також "Змін та доповнень до УДК" і здійснено переклад таблиць УДК з англійської мови на українську. З науковцями України було узгоджено термінологію, зроблено комп'ютерний набір таблиць, редагування галузевих і наукових розділів УДК, створено базу даних міжнародного й українського еталонів таблиць Універсальної десятикової класифікації. Термінологічно система УДК має повну відповідність з англійським варіантом і налічує 60 900 термінів.

Так, Україна уперше за всю свою історію має друковане та електронне видання УДК українською мовою, отримує періодичні видання від Консорціуму УДК "Зміни і доповнення до УДК", а також у неї є можливість співпрацювати із фахівцями багатьох країн світу та вносити пропозиції щодо удосконалення таблиць Універсальної десятикової класифікації. Значну допомогу у формуванні класифікаційної системи і створенні її електронної версії колективу Палати надало ТОВ "Інститут математичного моделювання "Фраксім".

6. Період активізації наукових досліджень і формування електронних баз даних (2003—2012)

Упродовж майже десяти років колектив Книжкової палати України удосконалював свою роботу, займаючись науковими дослідженнями у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності. Було залучено нові кадри з високим рівнем кваліфікації, великим досвідом бібліографічної, видавничої роботи, фахівців у галузі комп'ютерних технологій та автоматизованих інформаційних мереж. Проте виконувана робота все частіше входила у протиріччя зі статусом Палати як культурно-наукової установи, а головне — з оплатою праці й кваліфікаційними характеристиками її співробітників, тому в 2001 році вченою радою Палати було прийнято рішення про зміну статусу з державної культурно-наукової на державну наукову установу.

Майже три роки велася робота з чиновниками Міністерства, Міністерства Кабміну про зміну статусу, і тільки 10 грудня 2003 року Кабінет Міністрів України видав Розпорядження за № 763-р, в якому стверджувалося: "З метою підвищення ефективності наукових досліджень у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності погодитися з пропозицією Держкомтелерадіо щодо надання Книжковій палаті статусу державної наукової установи". Відповідні зміни були внесені в Закон України "Про видавничу справу".

Наказом голови Держкомтелерадіо України Івана Чижика № 46 від 17 лютого 2004 року була затверджена нова редакція Статуту, їй повернули ім'я Івана Федорова. З того часу Книжкова палата України має повну назву "Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Книжкова палата України як державна наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності згідно із Законом України "Про видавничу справу" (ст. 27): забезпечує повний статистичний облік, комплектування та збереження всієї друкованої продукції, виданої на теренах держави; проводить книгознавчі та бібліографічні дослідження; вивчає та аналізує процеси, які проходять у книговидавничій справі та книгорозповсюдженні; здійснює науково-обґрунтовані висновки, надає рекомендації та пропозиції щодо тематики державного замовлення; видає бібліографічні покажчики та довідники; розробляє та обґрунтовує прогнози розвитку видавничої та бібліографічної справи. Колектив Книжкової палати став ініціатором розроблення Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI".

Книжкова палата — це єдиний в Україні центр державної бібліографії, статистичного обліку та архівного зберігання видань. Чільне місце в наукових дослідженнях займають наукові теми, спрямовані на розроблення зведених адміністративних даних статистичного обліку вітчизняної видавничої продукції за основними кількісними та якісними показниками; електронних баз даних державної бібліографічної реєстрації всіх видів видань України; проектів національних стандартів та інструктивно-методичних, інформаційних документів; електронних баз даних ретроспективної бібліографії.

Одним із напрямів науково-дослідної роботи стало фондознавче дослідження Державного архіву друку Книжкової палати України, спрямоване на виявлення у ньому з подальшим опрацюванням та введенням до наукового обігу бібліографічних посібників, видань з питань бібліографознавства, бібліотекознавства та книгознавства, випущених на терені України. Наукова розробка дає можливість інформувати соціум про видання з питань теорії бібліографії, книгознавства та бібліографічних посібників зазначеного періоду, розглянути їхню тематику, динаміку розвитку видавничого процесу, топографію розміщення видавництва, друкарень, прослідкувати тиражі друкованої продукції, відстежуючи

раритетність видань, багато з яких знаходилися у фондах спеціального зберігання і були недоступні для користувача.

Фонд Державного архіву друку постійно поповнюється новими виданнями. Щороку Книжкова палата України отримує понад 150 тисяч одиниць друкованої продукції, оформляє їх згідно з нормативними документами, виконує палітурні роботи для газетних видань, розміщує в коробки періодичні та продовжувані видання, проводить дезінфекцію всіх надходжень. Збереження та актуалізація цього інформаційного масиву є одним із основних завдань установи.

7. Період технічного переоснащення і трансформації функцій

Упродовж усіх років існування Книжкової палати в Києві її фінансування було недостатнім не тільки для виконання основних функцій, а й на утримання приміщень (ремонтні роботи, система опалення й кондиціонування повітря, системи пожежогасіння, пожежної та охоронної сигналізації). Майже вичерпалися резерви книгосховища для збереження друкованої продукції, що надходить до Книжкової палати України.

Дирекція Книжкової палати протягом 16 років намагалася домогтись від Кабінету Міністрів України виділення коштів на встановлення системи кондиціонування повітря і модернізації системи автоматичного пожежогасіння. Проте тільки в бюджеті на 2012 рік були закладені кошти на виконання цих робіт.

У 2012 році, завдяки зусиллям керівництва Держкомтелерадіо України вдалося отримати кошти і здійснити реконструкцію систем пожежогасіння і кондиціонування повітря, ввести в дію третій поверх книгосховища, виконати передпроектні та проектні роботи для будівництва другої черги книгосховища площею 8500 кв. м.

Фото. Проект другої черги книгосховища (ліворуч)

Указом Президента України № 336/2013 від 19 червня 2013 року "Про деякі заходи щодо державної підтримки книговидавничої справи і популяризації читання в Україні" передбачено будівництво другої черги Державного архіву друку Книжкової палати України.

Сьогодні установа виконує унікальну інституційну роль у діяльності суспільства, оскільки одним із основних її призначень є збирання першоджерел, їхня систематизація, аналіз і синтез, зберігання, щоб зробити доступною видавничу продукцію для всіх комунікаторів і забезпечити широкий діапазон потреб потенційного читача лаконічною і кваліфікованою інформацією про нові видання, зробивши їх оперативно доступними.

Головним завданням центрів інформації, до яких належить і Книжкова палата України, є перебудова інформаційних систем з метою підвищення їх ролі в наукових дослідженнях, системах прийняття рішень тощо. Проте головним завданням, як і раніше, залишається збирання, опрацювання, збереження документів і забезпечення доступу до їхнього змісту, а також розповсюдження інформації про них.

Управління інформацією Книжкової палати України варто вирішувати в двох аспектах: по-перше, всередині

установи потрібно покращити управління наявними інформаційними ресурсами з метою підвищення продуктивності, ефективності й якості надання послуг; по-друге — у зовнішній сфері необхідно враховувати інформаційні потреби найрізноманітніших користувачів (клієнтів) і відповідним чином регулювати управління інформацією, удосконаливши способи обслуговування їхніх специфічних потреб.

Вплив часового бар'єру зводиться до мінімуму шляхом фіксації повідомлення на будь-якому носії з його подальшим відтворенням. Все, що встигло створити людство, чого спромоглося досягти й придумати, — зафіксовано на сторінках рукописів та книг. Збереження людських знань і розповсюдження їх на різноманітних носіях інформації у різні куточки світу роблять книги і журнали, інші видання доступними величезній кількості споживачів. Взаємний зв'язок інформаційних систем між собою дає змогу в принципі надавати кожному з них всі знання, створені людським генієм.

Однак економічні міркування роблять нереальною можливість доступу кожної людини до зафіксованих на носіях знань суспільства. Сховища інформації неминуче будуть обмежені за тематикою і за обсягом вибіркового комплектування. Тому звертання до всього багатства людських знань можливе за наявності зв'язків з іншими фондами й інформаційними системами, які мають можливість передавати повідомлення, які вони зберігають.

Інформаційні технології, що з'явилися разом з комп'ютерами і засобами комунікації, уможливають подолання просторових перешкод під час передавання різних інформаційних повідомлень. Проте існує проблема, пов'язана з наданням доступу до інформації, зафіксованої на паперових носіях, вирішити яку можна тільки за допомогою створення цифрових бібліотек.

Для розв'язання питань ефективного управління інформацією потрібні відповідні бази даних бібліографічної і повнотекстової інформації. Тому першочерговим завданням є формування повного електронного каталогу книг і брошур, що зберігаються в Державному архіві друку Палати, й організація доступу до нього з бібліотек та інформаційних центрів. Цей фонд налічує майже мільйон назв. Сьогодні створено службові електронні каталоги книг і брошур, що надійшли до архіву з 1991 року. Вони містять бібліографічну інформацію про понад 350 тис. видань. Виконавши комплекс робіт з ретроконверсії хронологічного й алфавітного каталогів, книг і брошур, можна забезпечити ефективний доступ до джерел інформації, наявної у Державному архіві друку Книжкової палати України.

Наступним завданням є оцифрування його документів. Ще у 2008 році Книжкова палата спільно з компанією SIA "Infodisk Media" реалізувала "пілотний" проект пробного оцифрування видань з фонду Державного архіву друку — книги, газети і журнали. Якість отриманих цифрових копій цілком відповідає вимогам до таких документів. Було також розроблено проект, визначено обсяг роботи, формати для збереження цифрових копій, етапи реалізації проекту.

За цифровими бібліотеками майбутнє. В епоху електронних публікацій і переведення друкованих документів у цифрові виникають питання: як досягти гармонійного сусідства друкованих видань з їх оцифрованою копією, які з них у першу чергу варто оцифрувати, як зберігати і надавати користувачам інформацію, не порушуючи права авторів?

У процесі реалізації пілотного проекту виникла ідея вирішення проблеми книгосховищ шляхом створення депозитарної цифрової бібліотеки. Фахівцям відомо, що практично для всіх бібліотек світу головною є брак площ для розміщення фондів.

Книгосховища заповнені книгами, 90 відсотків яких, особливо у великих бібліотеках, не мають постійного попи-

ту: є книги, які ніколи не видавалися читачам, або видавалися раз у 10—20 років. Однак, наявність цих книг обов'язкова в інформаційному просторі держави. Наприклад, сьогодні твори класиків марксизму-ленінізму або численні праці Леоніда Брежнєва, колишнього Генерального секретаря ЦК КПРС, зберігає (можливо, тільки один примірник) більшість бібліотек України, але запит на ці твори майже відсутній.

Кількість назв книг, що друкуються, не зменшується, а, навпаки, збільшується. Так, в Україні видавалося в 1980 році — 9061 назва книг, а в 2007 році — 17 987. Така сама ситуація і в Європі, де в 1980 році було випущено 411 тис. назв книг, а в 2007 — 770 тис. Будувати нові приміщення для книгосховищ в Україні будуть не скоро, а нові надходження немає де розмішувати.

Вирішують проблему книгосховищ трьома способами: будівництвом нових книгосховищ; чисткою фондів і вилученням літератури, що мало використовується (вилучена передається в інші бібліотеки, здається в макулатуру, а в окремих країнах продається населенню); формуванням депозитарної бібліотеки.

Для першого потребуються великі капіталовкладення, що тільки тимчасово вирішує проблему, оскільки кількість книг та інших видань постійно збільшується і будівництво книгосховищ може носити перманентний характер. У важкій ситуації з українською економікою, різким зменшенням населення і частковою втратою інтересу до читання, сподіватись на спорудження нових книгосховищ, навіть для національних бібліотек не доводиться.

Другий — вимагає чіткої координації бібліотек у справі вилучення літератури і призводить до можливої втрати цінних книг та інших документів.

Третій — на наш погляд, оптимальний, полягає у формуванні єдиної депозитарної бібліотеки, у фондах якої зберігається один чи два примірники вилучених книг однієї назви.

Технологія вилучення книг з фондів бібліотек дуже проста. Кожна з них веде статистику виданих книг, і коли якась з них не затребувана читачами упродовж певного часу (три—п'ять років), її вилучають з фондів і передають до депозитарної бібліотеки.

Ці книги оцифровують і запити на такі видання буде задовольняти депозитарна цифрова бібліотека. Таким чином можна вивільнити значні площі для нових надходжень і не будувати нових книгосховищ. Створення такої бібліотеки конче необхідно Україні.

Варто також повернутися до ідеї створення ґрунтовнішого проекту "Пам'ять України", який би передбачив формування комплексної бази даних, що включатиме інформацію про архітектурні та історичні пам'ятники; музеї України і цифрові копії фондів окремих музеїв; книжкові колекції інкунабул, палеотипів, стародруків тощо.

Планів багато, проте недостатність коштів вимагає раціонального їхнього використання, але ж мріяти потрібно, тому що мрії відкривають дорогу в майбутнє.

Надійшла в редакцію 9 січня 2014 року